

תרבות והווי בפלי"ם

מהו ההווי שהתפתח בפלי"ם? במה היה שונה מהווי
שאר יחידות הפלמ"ח, ובאיזו מידה שימש גורם
מלכד בקרב חברי הארגון?

מנחה: מוטי ווינר

מגישה: שלומית לק

כיתה: י"ב 1

- תיכון ע"ש י. בן צבי -

תוכן העניינים :

3..... **מבוא**-

4..... **פרק א'**- נסיבות הקמת הפלמ"ח.

פרק ב'- התגבשות ההווי בפלמ"ח :

5..... 1. מקורות השפעה.....

6..... 2. מטרות.....

6-7..... 3. מאפיינים.....

8-9..... **פרק ג'**- נסיבות הקמת הפלי"ם.....

פרק ד'- התנאים אשר הובילו להתפתחות הווי ייחודי בקרב חברי הפלי"ם :

10..... 1. מערך האימונים, העבודה בנמל וההתמודדות עם תנאי הים הקשים.....

10-11..... 2. מפעל ההעפלה וההתמודדות עם שארית הפליטה האירופאית.....

12..... 3. תנאי המחותרת וההתמודדות מול המעצמה הימית הבריטית.....

13-15..... **פרק ה'**- התגבשות ההווי בפלי"ם.....

16-17..... **פרק ו'**- השוני בין הווי הפלי"ם להווי שאר יחידות הפלמ"ח.....

18-19..... **סיכום**-

20..... **ביבליוגרפיה**-

נספחים-

..... קובץ שירי פלי"ם.....

שלטון המנדט הבריטי נכח בארץ ישראל בין השנים 1922-1948. מסיום מלחמת העולם הראשונה ועד להחלטת מועצת האו"ם על תכנית החלוקה (הכרה בהקמת שתי מדינות לאום בא"י- יהודית וערבית) הוטלה על העם הבריטי האחריות ליישום "הצהרת בלפור"- סיוע בהקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל.

על רקע המתרחשות הגוברת בין הציבור הערבי לציבור היהודי בא"י, ב-1920 קם ארגון ה"הגנה", תוך הבנת הצורך בכוח מגן יהודי עצמאי אשר יבטיח את קיומו של היישוב היהודי. במהלך מלחמת העולם השנייה נוצרו יחסי "שיתוף" בין היישוב היהודי לבריטים כאשר המטרה הייתה משותפת- מלחמה באויב הנאצי. ראשית דרכו של ארגון הפלמ"ח ("פלוגות המחץ") הייתה אחד הביטויים לשיתוף הפעולה שנוצר בין בריטניה לבין היישוב היהודי בארץ בתקופה זו.

בעבודה זו, אחקור את נושא התרבות וההווי בפל"ם – הזרוע הימית של ארגון הפלמ"ח. לשם כך, אתחיל בחקירת נסיבות הקמת הפלמ"ח ונסיבות הקמת הפל"ם כדי להיווכח ביעדי שני הארגונים ובכדי להבין את הרקע ההיסטורי אשר הוביל להקמתם.

מתוך ידיעה שארגון הפל"ם היה חלק בלתי נפרד מארגון הפלמ"ח, אחקור את התפתחות התרבות וההווי בכלל יחידות הפלמ"ח. אשאף להבין מה היו מקורות ההשפעה, המטרות והמאפיינים של הווי זה.

אחרי כן, אבדוק מהם התנאים והנסיבות אשר הובילו להיווצרות הווי ייחודי בקרב חברי הפלוגה הימית. אנסה להציג את מהות תפקידם של חברי הארגון ואת הגורמים השונים עימם היו צריכים להתמודד כחלק משירותם.

לאחר שאבין את התנאים הייחודים שגבלו במהלך השירות בפל"ם, אעבור לחקירת המאפיינים התרבותיים אשר התבטאו בנוהגים שונים ובשירים של הפלוגה. אעזר בניתוח מספר שירי פל"ם והעפלה מקוריים ובהישענות על סיפורים אישיים מפי אנשי פל"ם על מנת לבסס את דברי.

לבסוף, אנסה להבין מה היה השוני בין הווי הפל"ם להווי שאר יחידות הפלמ"ח, מתוך התחשבות בנסיבות, במקורות ההשפעה, במטרות ובמאפיינים של כל אחד מהם.

מראשית קיומו של הארגון הצבאי הגדול והמרכזי של היישוב היהודי, ארגון ה"הגנה", (לצד האצ"ל והלח"י) חתרו מייסדיו להקמתו של כוח ארצי מגויס ועצמאי אשר יבטיח את ההתיישבות הציונית ואשר יגן על היישוב היהודי בארץ ישראל.

ארגון ה"הגנה" מיום הקמתו בשנת 1920 נועד להיות כוח צבאי עממי גדול אשר יגן על היישוב היהודי בא"י ושיבטיח את קיומו. בקרב מרבית תושבי היישוב היהודי ארגון ה"הגנה" היה מוכר, נודע ומקובל אולם השלטון הבריטי התייחס אליו כארגון מחתרתי מובהק. הארגון הוקם מתוך מטרה להגן על היישוב היהודי מפני האויב הפוטנציאלי – היישוב הערבי בארץ, אשר פגע ביהודים מספר פעמים במהלך שנות העשרים והשלושים. בתחילה פעל הארגון בגישה הדוגלת בהגנה ללא התקפה (תוך דגש על גיבוש כוחו של הארגון, על ייצור נשק ורכישתו ועל התבצרות). רק לאחר פרוץ "המרד הערבי" (1936) החלו שינויים בגישה הצבאית של הארגון, כאשר עבר בהדרגה לפעילות התקפית מכורח הנסיבות.

ב-1939, התערערו יחסי היישוב היהודי והשלטון הבריטי עם פרסומו של "הספר הלבן". "הספר הלבן" ביטא את השינוי במדיניות הבריטים – ממדיניות ברוח הצהרת בלפור המיטיבה עם היישוב היהודי למדיניות הנוטה לטובת היישוב הערבי באופן גלוי (מניעת עלייה יהודית, איסור על רכישת קרקעות והגבלות על הרחבת ההתיישבות היהודית בארץ). ארגון ה"הגנה" נערך לראשונה למאבק חמוש כנגד הבריטים, אך זה עוכב עם פרוץ מלחמת העולם השנייה. במהלך המלחמה היישוב היהודי כולו התגייס למאמץ המלחמתי של בריטניה אשר נלחמה בנאצים. ה"הגנה" עודדה גיוס לצבא הבריטי, סייעה בביצוע פעילויות מודיעין ותרמה לפעילות המבצעית באירופה הכבושה.

תוך סיוע לבריטים במאמץ המלחמתי, שקד גוף ה"הגנה" על חיזוק כוחו הלוחם והקים מספר יחידות לוחמה ושירותי עזר שונים. סכנת הפלישה של מדינות ה"ציר" לא"י וסכנת ההתקוממות הערבית העתידית החריפו את הצורך בכוח יהודי עצמאי שיגן על היהודים ועל יישוביהם. האינטרס המשותף של הבריטים ושל היישוב היהודי להילחם בגרמניה הנאצית ובבנות בריתה יצר יחסי "שיתוף" ביניהם, דבר אשר העניק לכוח הלוחמה היהודי מסגרת ארגונית ומשאבים לצורך קיומו. כתוצאה מכך, כחלק מסדרת החלטות של ה"מפקדה הארצית" לשינוי ארגוני כולל ב"הגנה", באביב-קיץ 1941 הוחלט על הקמת הפלמ"ח (פלוגות המחץ) – הכוח המגויס הארצי היחיד של ארגון ה"הגנה". לפלמ"ח גויסו חברי ה"הגנה" מבני ההתיישבות העובדת, ובראשו הועמד יצחק שדה.

ב-1942, לאחר הדיפת מתקפת צבאות "הציר" בחזית צפון אפריקה ולאחר מספר תקריות בין חברי הפלמ"ח לחיילי הצבא הבריטי, סרבו הבריטים להמשיך את פעילות "השיתוף" עם היישוב היהודי והפסיקו את מימון אחזקת פלוגות הפלמ"ח ואימונון. הפסקת פעילות "השיתוף" העמידה את הפלמ"ח בפני סכנת פירוק, ולכן היה הכרח למצוא פתרון חלופי שיאפשר את המשך קיומו. כתוצאה מכך נחתם "הסדר העבודה והאימונים" בין מטה הפלמ"ח לתנועות הקיבוציות אשר העלה את מכסת הגיוס של בני הקיבוצים לפלמ"ח ושאפשר מתן הלוואות כספיות לצרכיו של הפלמ"ח. כך נתאפשר קיומו של הפלמ"ח ואחזקתו, כאשר נשים וגברים כאחד עברו אימונים צבאיים מתקדמים ועבדו במקום מגוריהם על מנת להשתתף במימון הוצאות הארגון.

מימיו הראשונים של ארגון הפלמ"ח שאפו מפקדיו לפתח הווי ייחודי בקרב חברי היחידות השונות מתוך רצון להגביר את מחויבותם לארגון ולפעולותיו. לפיכך, מתוך אמונה בכוחה של הפעילות התרבותית-הסברתית, הקדישו את מלוא תשומת הלב ואת המשאבים הנדרשים למימוש שאיפה זו.

1. מקורות השפעה:

האמונה הרווחת בקרב מפקדי הפלמ"ח ראתה את האדם כמרכז הכוח של המערכת הצבאית. לפיכך, יש לחנכו לחשיבה עצמאית תוך פיתוח מודעותו למטרות אשר בשמן גויס ללחימה. כך ייווצר מצב שבו יוכל, בעת הצורך, להפעיל שיקול דעת ולקבל החלטות עצמאיות. כלומר, הלוחמים חונכו על טהרת פריצת הגבולות והמוסכמות, על פיתוח גמישות מחשבתית ועל עידוד נקיטת יוזמה. כתוצאה מכך, התפתחה רוח מרי כללית בפלמ"ח שהתבטאה בסיפורים ובשירים רבים אשר נכתבו ע"י חברי הארגון. עם זאת, יש להדגיש כי הפלמ"ח קידש, כעיקרון, את הכפיפות למרות ההנהגה והפיקוד ודאג להטמיעה בקרב חבריו בדרכים חינוכיות שונות (כמו שיחות שכנוע, טקסים, הרצאות וכו').

תנאי החיים נעדרי הנוחות היוו את הצורך המרכזי לגיבוש הווי ייחודי בפלמ"ח. חברי הארגון הביעו נכונות להתגבר על הקשיים הפיזיים ולשאת בעול הכבד כאשר חיו בהרגשת שותפות וכאשר הרגישו אחריות להמשך קיומו של הארגון (ולשימור צביונו הייחודי). בקרב חברי היחידה המצומצמת התפתחה מחויבות אישית ונאמנות מלאה למפקדים, דבר שהוביל באופן מכריע להשגת היעדים המתבקשים. בנוסף, אורח החיים הייחודי של חברי הפלמ"ח (שילוב המסגרת הצבאית עם החיים ביישובים האזרחיים השיתופיים) השפיע על עיצוב דמות הלוחם הייחודית ועל פיתוח עקרונות אשר הנחו את כלל הארגון. הפלמ"ח התאפיין בחינוך לאחריות הדדית, לשוויון חומרי, להסתפקות במועט, למשמעת עצמית, ליחסי חברות ולפשטות.

נוסף על כך, דפוסי תנועות הנוער, אשר שולבו בכלל פעילויות הפלמ"ח, השפיעו מאוד על התפתחות ההווי בקרב חברי הארגון. המתנדבים לפלמ"ח לא היו חיילים מקצועיים או אנשים שבחרו בקריירה צבאית. הם הגיעו לחטיבות השונות בדרך כלל מההתיישבות העובדת ומתנועות הנוער החלוציות. ערכים, סמלים וטקסים שהיו מקובלים בתנועות הנוער החלוציות כמו ההתכנסות סביב המדורה עם "פולחן" הפינג'אן והציזיבט, המסעות ברחבי הארץ והיעדר גינוני הדרגות תרמו לגיבוש תחושת הייחודיות של חברי הפלמ"ח ולגאוות היחידה ופיתחו את אחוות הלוחמים.

מערכות היחסים בין המפקדים ללוחמים היוו גם כן גורם משמעותי להתפתחות צביון הייחודי של החטיבות בפרט ולהתפתחות מורשת הקרב של הפלמ"ח בכלל. התפיסה הכללית הייתה שוויונית במהותה, כאשר נאמר שגם החייל וגם המפקד שואפים למטרה זהה – לניצחון. על כן יעשו כל דבר, בכל האמצעים העומדים לרשותם, בכדי להשיג מטרה זו ולממשה. מכאן נוצרה ההנחה שהחייל לא רק יקבל פקודות ממפקדיו אלא יפעיל שיקול דעת כדי ליישמן בדרך הטובה ביותר (ומכאן נתבע גם המושג "ראש גדול").

המטען הערכי של הפלמ"ח ניזון גם ממורשת המאבק של ארגונים צבאיים עממיים בעלי גוון "שמאלי" וסוציאליסטי, כאשר במרכז הועמדה דמות המופת של הלוחם הסובייטי. דוגמת ברית המועצות סיפקה אישור בפלמ"ח למשטר "העבודה והאימונים", לתמיכה במגמת שיתוף הנשים בפעילות הצבאית ולהאדרת דמותו של הפרטיזן – הגיבור העממי הפשוט שמגן על המולדת ועל המהפכה הסוציאליסטית.

2. מטרות:

פעולות התרבות וההסברה בפלמ"ח נועדו להקניית ידע ולחישול רוח הלוחמים. החינוך בפלמ"ח היה אמור לכלול את המסר המורכב של יחידה התנדבותית ושוויונית, שבה כל אחד רשאי לשאול ולערער, אך בכל זאת מחויב לערכי המחנה הפועלי ביישוב (חלוציות, התיישבות וציונות סוציאליסטית). בתחום הפעילות ניתן להבחין בין שני כיוונים נפרדים: הנחלת דעת והנחלת דעה.

הנחלת דעת פירושה מתן אפשרות לכל פלמ"חניק להרחיב את ידיעותיו ואת עולמו התרבותי. במסגרת פעילות תרבותית זו שהייתה חלק בלתי נפרד מהכשרת הלוחמים במטרה להנחיל להם נכסים תרבותיים מסוימים, הרבו להפגיש את המגויסים עם אמנים, עם אנשי רוח ועם מרצים, שקירבו אותם לעולם המדעים, המוסיקה, התיאטרון והשירה ברמה הגבוהה ביותר. הנחלת דעה פירושה הדרכה רעיונית וחווייתית בעניינים שעמדו על סדר היום הציבורי ושהשפיעו ישירות או בדרך עקיפה על הפלמ"ח. הדרכה זו נעשתה בעיקר באמצעות אנשי הפיקוד הבכיר של הפלמ"ח ושל ה"הגנה", מנהיגי היישוב ומרצים שונים.

לא תמיד התקיימה הפרדה בין התחומים. כך נכרכו יחד הנחלת הדעת והדעה בהרצאות בנושא ידיעת הארץ, שזכו למעמד מיוחד, ושהתרכזו בהיסטוריה ובגיאוגרפיה של הארץ, בתולדות היישוב היהודי בארץ, בחשיבותו ובהכרת הערבים והמזרח התיכון בכלל.

גם בפעילות התרבותית שולבו תכנים הקשורים בפעילות ההסברתית (דבר אשר הדגיש את חוסר ההפרדה שבין הסברה לבידור) כאשר מסיבות ואירועים מסוימים הוקדשו לנושאים ספציפיים ובהופעות אמנים הוקראו שירים בעלי מסרים ברורים.

3. מאפיינים:

ההווי המיוחד שנוצר בפלמ"ח נחשב כמאפיינו של עולם הנוער העברי בארץ ישראל באותה תקופה. התנאים הפיזיים של השירות בפלמ"ח חייבו קיום כנסים קבוצתיים תחת כיפת השמיים (בד"כ סביב המדורה) אשר בהם התבטאה רוח החברותא אשר שררה בקרב חברי הארגון.

אחד הגורמים החשובים בהווי הפלמ"ח היה אופן השימוש בשפה העברית ויצירת סלנג פלמ"חאי ייחודי. חברי הפלמ"ח דחו את העברית התקינה ושאלו לאמץ שפה דלה יותר המערבת מילים בערבית, ברוסית וביידיש. השפה הפשוטה שבה השתמשו חברי הפלמ"ח היוותה התרסה נגד העברית מלאת הפתוס שהייתה נהוגה בקרב חברי היישוב העברי וביטאה את רוח המרי הכללית ששררה בקרב חברי הארגון. בנוסף, לשפה העברית המדוברת היה גם תפקיד חברתי, כאשר הצליחה לגשר על פערי תרבויות בין חברי הארגון שהגיעו מרקעים שונים והיוותה מרכיב מרכזי בהווי החיים הפלמ"חאי. עם זאת, במרבית השירים והכתבים של אותה תקופה נעשה שימוש בעברית מרוממת מעם על מנת ליצור את תחושת ההירואיות מלאת הפתוס.

עקב שילוב המסגרת הצבאית במסגרת החיים ביישובים האזרחיים נוצרו מספר דפוסי התנהגות והתגבשו מספר עקרונות אידיאולוגיים בקרב חברי הארגון הקשורים בשני תנאים מרכזיים: המחסור והחשאיות. כך התפתח עיקרון "טוהר הנשק" שאומר כי אין לעשות שימוש בנשק כנגד חפים מפשע אלא כנגד המעורבים במעשי אלימות בלבד. לפיכך, יש להשתמש בנשק רק כאשר הדבר הכרחי, דבר התואם את שני התנאים הנ"ל. דפוס התנהגות אחר שהתפתח על רקע זה הוא ה"סחיבות". חברי הפלמ"ח ביצעו גניבות מלולים, מרפתות וממטעים של קיבוצים הסמוכים לקיבוצים ששכנו בהם בזמן הכשרות ופעילויות. הטענה הייתה שבשל המחסור הרב מה שנלקח למען הקולקטיב (ההכשרה או המחלקה) ולא למען הכיס הפרטי הוא למעשה דבר לגיטימי (אע"פ שפיקוד הפלמ"ח שלל באופן מוחלט את התופעה הזו). ה"סחיבות" טיפחו

הווי מיוחד ושימשו גורם מלכד כאשר מימוש ערך גיבוש הקבוצה, גם באמצעות מעשי קונדס, נתפס כחיובי ואף הכרחי.

בנוסף, חברי הארגון עמדו בפני שאלת לקיחת השלל במצב של כיבוש יישובים. גם כאן נעשתה הבחנה בין לקיחת שלל לשימוש פרטי לבין לקיחת שלל לשימוש היחידה. אע"פ שלקיחת שלל נאסרה ע"י הפיקוד (בדומה לאיסור על ה"סחיבות") מפקדי החטיבות גילו סלחנות לגניבת שלל לצרכיה השונים של היחידה.

מרכיבים משמעותיים נוספים בחינוך של חברי הפלמ"ח היו ההיסטוריה והמורשת היהודית וידיעת הארץ. החינוך הפלמ"חאי שלל את ההווה היהודית בגולה ואף בזו לה, ולעומת זאת העלה על נס את מופת העבר העברי הקדום, ההירואי והמפואר. נעשה שימוש חינוכי בסיפורי התנ"ך ובספרות בית שני, אשר עלילותיהם התרחשו בנוף המוכר של הארץ, על מנת ליצור קשר רגשי בין חברי הפלמ"ח לבין אדמות ארץ ישראל. טיפוח ערך "ידיעת הארץ" היה מהותי ביותר ונעשה ע"י מסעות רבים שעברו חברי הפלמ"ח כחלק משגרת האימונים והפעילות. למסעות היה ערך מלכד מבחינה חברתית ותרבותית – שילוב סיפורי התנ"ך וההיסטוריה היהודית עם הכרת שבילי הארץ ונופיה תרם לחיזוק רוח האחוה וההזדהות.

ערכיהן החלוציים של ההתיישבות העובדת ושל תנועת העבודה היוו מקור השפעה אידיאולוגי לפלמ"ח. המכנה המשותף לכל תנועות העבודה היה הרצון לכוון בארץ ישראל חברת מופת עברית שתשלב תחייה ועצמאות לאומית עם שוויון חברתי. בעוד שהחלק הציוני במשוואה הרעיונית היה ברור לכל מגויסי הפלמ"ח, נדחק הסוציאליזם לפינה. חיי השיתוף של ההכשרה והקיבוץ נתפסו בהקשרם הציוני ולא בהקשרם המעמדי (ונבעו יותר מכל מהתנאים בשטח ופחות מאידיאולוגיה). הכלל קדם לפרט, וערכים כמו עבודה עברית, הגנה עברית וחיוב העשייה הציונית לצורותיה (העפלה, התיישבות ולחימה) נתפסו כערכים עליונים. חשוב להדגיש כי העדפת מרכיב המאבק הלאומי הציוני על פני האידיאולוגיה הסוציאליסטית נבעה מהיות הפלמ"ח קודם כול יחידה צבאית. למרות צביונו המיוחד – היעדר הרשמיות, גינוני החברות ומאפיינו כ"תנועת נוער חמושה", נועד הפלמ"ח להיות מכשיר כוח במאבק הלאומי.

מקור היוזמה להקמת המחלקה הימית בפלמ"ח היה מפקד הפלמ"ח, יצחק שדה, אשר שאף להעביר לכלל לוחמי החטיבה קורסים ימיים כחלק מהכשרתם המקצועית. בפועל, הגורם המכריע להקמת המחלקה הימית היה הצורך של "מוסד לעלייה ב" בכוח אנושי מיומן אשר יעסוק במפעל ההעפלה. על כן, עוד מראשיתה יועדה המחלקה הימית של הפלמ"ח למילוי שני תפקידים מרכזיים: בתחום הצבאי – לחימה ימית ובתחום האזרחי – ביצוע ההעפלה.

במהלך שנות השלושים נערכו לראשונה אימונים ימיים לפלוגות השונות (הפוי"ש והפוי"ם) במסגרת ה"הגנה" וקורסים ימיים לצורכי ההעפלה במסגרת ה"מוסד לעלייה ב". רבים מהחניכים שהשתתפו באימונים אלה הצטרפו בשלב מאוחר יותר לכוח הימי בפלמ"ח.

ערב הקמת הפלמ"ח בשנת 1941 טבעו מירב בכירי הימאים של ארגון ה"הגנה" במבצע החבלה בטרופולי שבלבנון במסגרת שיתוף הפעולה עם הבריטים (פרשת כ"ג יורדי הסירה). כתוצאה מאובדן הבסיס האנושי הפוטנציאלי להקמת כוח ימי עצמאי ומחמת קשיים כספיים חמורים, נדחתה ההתארגנות לקראת הקמת יחידה ימית בפלמ"ח.

בשנת 1942 גיבש מטה הפלמ"ח תוכנית להצלת יהודים שהתעתדה להתבצע עם סיום מלחמת העולם השנייה. בעקבות כך, זורז תהליך הארגון והגיבוש של הכוח הימי בפלמ"ח כדי שיוכל למלא את התפקידים הנדרשים במפעל ההעפלה. ראשי ה"הגנה" ו"המוסד לעלייה ב" קיבלו את תכני התוכנית, אך התקשו במימון יישומם.

בינואר 1943 נערך הקורס הימי הראשון בקיסריה. הקורס ערך שלושה חודשים, והשתתפו בו כשלושים וחמישה חברי פלמ"ח אשר סיימו משכבר את אימוניהם היבשתיים. לאחריו התקיים קורס נוסף בעל מספר משתתפים דומה. בקיץ 1943 החלטת ראשי ה"הגנה" ו"המוסד לעלייה ב" כי יש להרחיב את הפעילות להכשרת ימאים לצרכי ההעפלה הובילה לחלוקת התפקידים ביניהם – ה"מוסד" הופקד על מימון הקורסים ומטה הפלמ"ח הופקד עליהם מבחינה מבצעית.

הקורסים הימיים הראשונים, אשר הניחו את היסוד להקמת הכוח הימי של הפלמ"ח, נחלקו לשני סוגים: הסוג הראשון נועד להכשרת סגל מפקדים ומדריכים שיקים את הכוח הימי, והסוג השני נועד להקנות ידע בתחומי הפעילות הימית לכל אנשי הפלמ"ח. למעשה, מטה הפלמ"ח הטיל על בוגרי הקורסים המקצועיים תפקידי הדרכה בקורסים אחרים שיועדו ללוחמי הפלמ"ח בכלל על מנת להעביר הלאה את הידע שרכשו, מתוך שאיפה להקנות ידע ימי בסיסי לכלל הפלמ"חאים. רק אחרי שסיימו הימאים את מלאכתם כמדריכים היו רשאים להתחיל במילוי תפקידם כימאים.

בדומה לשאר יחידות הפלמ"ח, גם אנשי המחלקה הימית פיצלו את זמנם בין עבודה לאימונים. בשונה משאר יחידות הפלמ"ח אשר חבריהן עבדו בד"כ במשקי הקיבוץ, עבדו חברי המחלקה הימית ברציפי הנמל. בסיסה של המחלקה הימית נבחר להיות בקיבוץ שדות ים בשל קרבתו היחסית לחיפה, שהייתה מרכז הפעילות הימית בא"י.

בראשית 1944 הוקמה פלוגת המטה – פלוגה ז', שקובצו בה כל "המחלקות המיוחדות" של הפלמ"ח וביניהן גם המחלקה הימית. בה בעת ראשוני הימאים של המחלקה עלו על ספינות סחר ודיג על מנת לרכוש ניסיון מעשי בפעילות הימית. ההתנסות המקצועית בחברת מלחים זרים לוותה בעבודה קשה ובהתמודדות עם יחס משפיל כנהוג אצל ימאים ותיקים המקדמים את פניהם של הטרורנים המגיעים לאונייה.

עקב התנאים הקשים, שונתה מתכונת ההשתלמות המקצועית של אנשי המחלקה הימית כאשר נעשתה חלוקה לשני תחומי פעילות. חלק אחד עסק בסיוור בחופי הארץ במטרה לאתר מקומות הולמים לנחיתת אוניות מעפילים והחלק השני המשיך לעסוק באימונים הימיים.

לקראת סיום מלחמת העולם השנייה מטה הפלמ"ח החליט כי צורכי ההעפלה הדוחקים מחייבים את הרחבת מסגרת היחידה הימית. באפריל 1945 הופרדה המחלקה הימית מפלוגה ז' ואורגנה תחת פיקודו של אברהם זכאי כפלוגה חדשה – פלוגה י' שכונתה הפלי"ם (הפלמ"ח הימי). במסגרתה התארגנה "החוליה" שהתעתדה להיות יחידת החבלה הימית. לפלי"ם יועדו ארבעה תפקידים מרכזיים: ביצוע ההעפלה, חבלה ימית, תובלה ימית ויחידות נחיתה. אולם התפקיד המרכזי והמהותי ביותר של ארגון הפלי"ם היה העלאת המעפילים לארץ ישראל.

פרק ד' - התנאים אשר הובילו להתפתחות הווי ייחודי בקרב חברי הפלי"ם

בשל היות הפלי"ם חלק בלתי נפרד מארגון הפלמ"ח, לא היה הבדל עקרוני בין המשטר, הנוהג והאווירה ששררו בפלי"ם לבין אלה שהיו בשאר יחידות הפלמ"ח. גם בגישה לחינוך הימאים ולעיזוב דמותם כלוחמים לא היה הבדל עקרוני מהותי. אולם, הפעילות הייחודית שבה עסקו חברי הפלי"ם והתנאים השונים שעמם היו צריכים להתמודד הובילו להיווצרות הווי ייחודי בעל מאפיינים מסוימים, שהיו שונים כמעט ממאפייני ההווי בפלוגות האחרות של הפלמ"ח.

1. מערך האימונים, העבודה בנמל וההתמודדות עם תנאי הים הקשים -

במהלך השירות בפלי"ם חבריו נאלצו להתמודד עם תנאי הים ועם ה"מכשולים הטבעיים" הכרוכים בשירות מסוג זה.

עם המתנדבים ליחידה הימית נמנו בחורים מהימאות האזרחית על כל סוגיה, חניכי תנועות הנוער הימיות, בוגרי בית הספר הימי, מגויסי הצי הבריטי בימי מלחמת העולם השנייה וגם בחורים שלא הכירו את הים קודם לכן. מקור חשוב למתנדבים היו פלוגות הפלמ"ח האחרות.

כשאר יחידות הפלמ"ח גם חברי הפלי"ם עבדו לפרנסתם ומימשו את משטר "העבודה והאימונים". העבודה הייתה בנמל חיפה ברציפים ובמעגני הנמל. הם עבדו כסוורים, כסבלים וכמפעילי סירות מנוע לצד ימאים ערבים בבתי המלאכה, במחסנים ובבטן אוניות. העבודה בנמל הייתה קשה ומפרכת, אבל הנוכחות היהודית בנמל חיפה הייתה משמעותית ליישוב היהודי, ולכן העניקו חשיבות להמשך קיומה.

במסגרת האימון הימי הבסיסי עברו כל אנשי הפלי"ם קורס למפקדי סירות שנמשך שלושה חודשים ושנערך בקיבוץ שדות ים. הלימודים המקצועיים כללו: הכרת הים, לימודי שחייה, השטת כלי שיט קטנים, אחזקת ציוד ימי, ידיעת חופי הארץ (תנאי הים ומוזג האוויר האופייניים), ניווט, חוקי ים בינלאומיים וידע בסיסי במקצועות הים השונים. נוסף על האימון הימי קיבלו אימוני חיל רגלים אינטנסיביים לפי מתכונת האימונים בפלמ"ח. אנשי היחידה התחשלו במהלך האימונים ונדרשו למאמצים גופניים ונפשיים גדולים. כמו כן, נדרשו להתמודד עם בעיות רעב (צירוף המחסור במזון עם האימון הפיזי המתקדם) וגם עם מחלות ים.

כל זאת היווה את מסכת החישול הייחודית שעברו כל המגויסים לפלי"ם. ההתמודדות עם תנאי הים, עם הקשיים הפיזיים ועם תקלות ובעיות טכניות יצרה הווי מיוחד. השירות בכלי שיט קטנים, הקרבה האישית בין כל אנשי הצוות והצורך בעזרה ההדדית תרמו להווי מיוחד זה. כאשר אנשים חיים בצפיפות, מתחככים זה בזה ועליהם להתמודד עם מאמצים פיזיים ומנטליים גדולים אין ניתן להתחמק מהתלות שנוצרת. כך נרקמו קשרי חברות, והאחד עבד בשביל רעהו.

2. מפעל ההעפלה וההתמודדות עם שארית הפליטה האירופאית -

תפקידו המרכזי והמהותי של הפלי"ם היה תחזוק ותפעול מפעל ההעפלה. אחד המניעים המרכזיים להצטרפות חברים לפלי"ם היה עיסוקו בתחום זה. חבריו ראו בפעילות זו שליחות אנושית ולא רק כורח צבאי להשגת יעדים מדיניים. כבר בקורסים הימיים הראשונים להכשרת מפקדים ומלווים באוניות מעפילים, הועברו, נוסף על האימונים, פעילויות חינוכיות בנושאים הקשורים לבעיות ההעפלה וארגונה. ותיקי ההעפלה (שפעלו לפני מלחמת העולם השנייה) נתנו הרצאות על מבנה

האוניות, על דרכי הובלה של אנשים רבים, על חלוקת אוכל ומים בתנאי צפיפות ועל הסתרת מעפילים מפני ספינות ומטוסי אויב.

עם תום מלחמת העולם השנייה ועם סיום הכשרתם נשלחו ראשוני הפלי"ם לאירופה, והם השתלבו בפיקוד על מחנות המעפילים, בהכנת הספינות למבצעי ההעפלה, בניהולן ובהשטתן ובהתנגדות לבריטים. הופעתם באירופה חייבה שינוי במראה חיצוני ובהתנהגות כדי שיוכלו להיטמע בקהל מבלי לעורר חשד. לפיכך צוידו לפני יציאתם בחליפה אחת ובעניבה אחת לאיש. כשהגיעו, מצאו חברי הפלוגה תשתית ארגונית קיימת שעסקה בבעיות הפליטים אשר הוכנה ע"י "החבורה" – יהודים מגויסי הצבא הבריטי אשר יצרו את הקשר הראשון עם הפליטים היהודים.

תפקידים המרכזי של אנשי הפלי"ם במסגרת ההעפלה היה תפקיד הליווי שלפיו נדרשו להביא בבטחה את ספינות המעפילים על כל נוסעיהן לחופי ארץ ישראל. מהות תפקיד זה מסתכמת בניהול תקין של החיים בספינות (חלוקת מזון ומים, היגיינה, בריאות וכו') ובפיקוח ובביקורת על הצוות הימי המשיט את הספינות. מרבית הספינות היו רעועות וכלל לא ראויים להשיט מספר כה רב של אנשים. תנאי ההפלגה היו קשים מאוד מפאת הצפיפות והמחסור במזון.

תפקיד נוסף היה הורדת המעפילים לחופים שנעשה בשעות החשכה – "לילות ההורדה". אנשי פלי"ם עסקו בהורדה של מעפילים מהספינות ובהעלאתם לסירות קטנות שהביאו אותם לחוף. המעפילים פוזרו במהירות בקיבוצי הסביבה, וכך הם נמלטו מכוחות החיפוש הבריטיים.

מאז שהחלו גירושי ספינות המעפילים מחופי ארץ ישראל לקפריסין לתפקיד הליווי נוספה אחריות נוספת לארגון ולפיקוד התנגדות המעפילים לגירוש. ימים אחדים לפני הגעת הספינות לחופי הארץ החלו המלווים בהכנת המעפילים להתנגשות הצפויה עם הבריטים. בפקודת המוסר הצטרפו המלווים אל המעפילים והלכו גם הם למחנות המעצר. שם היו ממונים על ניהול החיים במחנות, והחלו באימון צבאי של המעפילים לקראת המשך המאבק בבריטים. לאחר מכן הקימו את "שורות המגינים", כאשר המעפילים חולקו לכיתות ולמחלקות, ונשלחו אנשי פלמ"ח למחנות על מנת להדריך ולאמן אותם לקראת עלייתם ארצה.

המפגש של אנשי הפלי"ם עם המעפילים הותיר בהם חויה עמוקה. ציבור המעפילים היה שונה בתכלית מהציבור בארץ שהכירו. המעפילים עברו תלאות רבות שעליהם שמעו אנשי הפלי"ם רק משמועות, וזו הייתה הפעם הראשונה שבה נתקלו בפליטים ממש. פער התרבויות העלה קשיי התמודדות רבים (וזאת בנוסף לתנאי החיים הקשים על הספינות). פערי הגילאים הורגשו כאשר המלווים בני העשרים נאלצו לפקד על מבוגרים מהם. גם מעמדם של המעפילים כפליטים העלה קשיים רבים, כאשר פליט זוהה עם אדם כנוע וחלש ועם תחושת ערך עצמי נמוכה.

על אף כל זאת, ראו המעפילים במלווים הצעירים סמכות עליונה שתוכל לפתור את כל בעיותיהם. הם האמינו כי יש ביכולתם לממש את כל משאלות ליבם. המלווים שימשו יועצים לכול – משפחה, תעסוקה, יועצים פסיכולוגיים, בוררים בסכסוכים ועוד.

אנשי הפלי"ם ייצגו עבור המעפילים את "היהודי החדש". זו הפעם הראשונה שבה פגשו צברים אמיתיים, ושאיפתם הייתה להידמות להם מתוך הערצה עילאית. המלווים לקחו על עצמם את הכשרת המעפילים לעלייה לארץ – העבירו להם מסרים ציוניים, לימדו אותם עברית, סיפרו סיפורי גבורה ותיארו את החיים בארץ ישראל. הם "העבירו הלאה" את התכנים שלמדו במערך הקורסים שעברו כאשר הם מעצימים ומאדירים את העקרונות האידיאולוגיים, את הערכים החינוכיים ואת המסרים הלאומיים לכדי העלאת המורל של המעפילים וחיזוק שאיפתם להגיע לארץ ישראל.

3. תנאי המחותרת וההתמודדות מול המעצמה הימית הבריטית -

תנאי הקיום של האימונים ושל הפעילות המבצעית בפלי"ם תאמו את תנאי קיומה של מחותרת. עוד מראשית הפעילות הימית, אשר עוכבה התפתחותה בשל בעיות במימונה, השתמשו המפקדים באמצעים דלים על מנת לאמן את החברים בארגון. משום שלא התאפשרה רכישה של כלי שיט גדולים ואחזקתם, הציוד של הפלי"ם כלל סירות חתירה, סירות מפרש וסירות מנוע קטנות, כאשר בהתאם לצורך הושאלו לזמנים קצובים ספינות דיג וספינות קטנות אחרות. בנוסף, הידע הימי שרכשו חברי הפלי"ם היה בסיסי ומינימלי, וההתנסויות המעשיות במהלך האימונים היו מועטות.

העיסוק בחבלה הימית תוך המאבק הצבאי בבריטים היה אחד מתחומי הפעילות של הפלי"ם. לשם כך הוקמה יחידה בתוך הארגון שנקראה 'החוליה', כשמישמות החבלה בוצעו על ידה (בעיקר ע"י תקיפה של כלי שיט בחסות הצי הבריטי). היחידה הוקמה כתגובה למאמצים של הבריטים לחסום עליית מעפילים יהודים לא"י, ופעילותה היוותה חלק מרכזי במאבק של התנועה הציונית כנגד המדיניות הבריטית. האמצעים אשר עמדו לרשות חברי היחידה הפחיתו במידה ניכרת את יכולתם לחמוק מספינות המשמר הבריטיות המהירות. לפיכך, חברי היחידה נדרשו לכושר אלתור טכני, המבוסס על הדמיון ועל הכישרון היצירתי שלהם, אשר באמצעותו פיתחו אמצעי לחימה שונים ומגוונים תוך התאמה לנסיבות וליעדים של כל מבצע.

הצי הימי הבריטי שנחשב מאז ומתמיד כזרוע הצבאית הבכירה והיוקרתית ביותר של האימפריה הבריטית, עשה שימוש בטכנולוגיה הימית המפותחת ביותר דאז ובאמצעי הלוחמה המשוכללים ביותר. פעולות החבלה שביצעה 'החוליה', מעבר למשמעויותיהן הפוליטיות והצבאיות, היוו פגיעה בכבוד ובעוצמה של הצבא הבריטי בפרט וערערו את מערך היחסים בינו לבין היישוב היהודי בכלל. כתוצאה מכך, עשו הבריטים כל שביכולתם לסכל את הפיגועים השונים ע"י נקיטת אמצעי זהירות מוגברים וע"י פעולות שונות ומגוונות כמו – איתור מטענים ונטרולם, הטלת פצצות נגד צוללנים, פעילות מודיעינית לחשיפת הכנות לפיגועים ועוד. היערכותם ההגנתית היעילה צמצמה במידה ניכרת את מרחב התמרון של אנשי 'החוליה' והפחיתה את כמות הפגיעות בכלי השיט שלהם.

ניתן להסיק כי מערך הכוחות בלחימה היה אי שוויוני בתכלית. בעוד שהבריטים התפארו במורשתם הימית המפוארת והשתמשו בציוד הימי המשוכלל ביותר, חברי הפלי"ם היו בעלי מורשת ימית מינימלית והשתמשו בציוד מאולתר אשר כלל לא התאים ללוחמה. לפיכך, נדרשו חברי הפלי"ם לגייס תעוזה רבה במהלך הלחימה כאשר הנסיבות הוכיחו כי זהו "מאבק חסר סיכוי". תחושת המחויבות האישית שהתפתחה בקרב חברי 'החוליה' היא שהובילה אותם לביצוע הפעילות על אף הסכנות הרבות הטמונות בה. הנחישות שהתפתחה אצל חברי היחידה התבססה על הערכים החינוכיים שהושרשו במערך האימונים. בקרב כל לוחם ולוחם התפתחה תחושת שליחות, שלפיה ראו הכרח בהמשך פעילותם, כאשר הם מבינים את הצורך הממשי בה. היה צורך למצוא "הצדקה" ערכית ולייצר תחושת ביטחון בקרב חברי היחידה על מנת שיוכלו להמשיך בפעילותם המבצעית אף על פי שהתחושה הממשית הייתה שהסיכוי לשרוד במערכה נמוך.

פרק ה' - התגבשות ההווי בפלי"ם

ההווי הייחודי אשר התפתח בקרב חברי הפלי"ם נוצר בזכות הפעילות המיוחדת שבה עסקו ובזכות החוויות הרבות שעברו. הוא נוצר בראש ובראשונה כדי לחפות על הקשיים הרבים שעמם היו צריכים להתמודד במהלך שירותם.

עוד במחנה שדות ים במהלך האימונים נכתבו שירים רבים בנושאי הים. בשירים אלה תוארה העבודה המפרכת בנמל שהייתה חלק בלתי נפרד מהאימונים ומהשירות בפלי"ם. לצד תיאור הקושי שבעבודה הודגשה הציפייה לביצועים הימייים העתידיים – ציפייה לביצוע מפעל ההעפלה. שירים אלו נועדו לעודד את העמלים בעבודתם, תוך הדגשת היעד שאליו הם מכוונים – הבאת אחיהם הגולים לארץ ישראל.¹ נוסף על כך, תוארו בשירים געגועים לנערותיהן אשר אותן לא ראו זמן רב משום שהקדישו את כל זמנם לאימונים ולפעילות. בשירים התבטאו גם אחוות הלוחמים וגאוות היחידה שאפיינו את רוח האימונים בכלל.

חיים גורי, חיים חפר, שייקה אופיר ודן בן אמוץ היו מהבולטים ביותר ביצירת ההווי בין החניכים בקורסים. חניכי הקורסים היו מבודדים בשל הסודיות שגבלה בפעילותם ומנותקים מכל תרבות ובידור שהם. הם היו מתכנסים בסככות הסירות בקיסריה, מתיישבים על הציוד הפזור סביבן ועורכים ערבי שירה ומערכונים סביב המדורה. כאשר הופצה השמועה, רצו כל חברי יחידות הפלמ"ח להשתתף בערבים ייחודיים אלו. כך זכו חברי הפלי"ם לתשומת לב מיוחדת, ואף היו מבוקשים.

סממן מרכזי בהווי הפלי"ם היה ה"שלוש עשרה" בחודש (שבעצם היה צריך להיקרא "שלושה עשר"). בכל שלושה עשר בחודש בשעה תשע בערב כל חבר פלי"ם באשר הוא, ביבשה, בנמל זר או בספינה, הרים כוס משקה "לחיי הספינות שבדרך". אצל ימאי העולם ובקרב עמים אחרים נחשב השלושה עשר בחודש כתאריך מקולל (במיוחד אם הוא יוצא ביום שישי). אצל חברי הפלי"ם הוא נחשב ליום של מזל. אחד מוותיקי הפלוגה ניצל במקרה מטביעה בליל השלושה עשר בחודש, כשהיה על אניית סחר בריטית ששקעה בפתאומיות, ולכן נקבע כי מדי חודש יהיה יום זה יום שמחה וישועה לאנשי הפלי"ם שייחגג ברוב עם. מחווה זו במהותה שואפת ליצור מכנה משותף למען לכידות – כאשר אין זה משנה היכן נמצא חבר הפלי"ם ועם אילו קשיים הוא מתמודד, הוא זוכר מניין הגיע ולאן הוא שייך. בפעולה זו מתבטא המבנה הפלוגתי הייחודי שבפלי"ם שיצר גם הוא קשיים בגיבושו. חברי הפלי"ם היו מפוזרים בין הפעילויות השונות – חלקם בנמלי אירופה, מכינים את המעפילים ואת הספינות להפלגה, חלקם בספינות המפליגות בים הפתוח וחלקם בנמלי הארץ, עוסקים בחבלה בכלי השיט הבריטים או מחכים להגעתן של ספינות המעפילים. הנוהג הזה מצליח לגשר על הפיזור, על המרחק ועל הבדלי הסיטואציות. בכמה וכמה משירי הפלי"ם מתוארת מחווה ייחודית זו.²

רבים הם השירים אשר נכתבו תוך כדי פעילות ההעפלה על גווניה – בים על הספינות, בחוף בלילות ההורדה, בנמלי אירופה, בנמלי הארץ ובמחנות המעצר. נתן אלתרמן היה אחד מהמשוררים הדומיננטיים אשר תיעדו בשירתם את מפעל ההעפלה. בשירים, לרוב, מתוארים המצבים שנמצאו בהם חברי הפלי"ם, שברובם היו כלל לא קלים להתמודדות, לצד גורמים שונים העשויים לעודד את רוחם ולסייע להם להתגבר על הקשיים.

¹ "אם בנמל קשה" - קובץ שירים עמ' 2

² "שיר הקברניט" קובץ שירים עמ' 3, "למרחקים" קובץ שירים עמ' 4

מכשולים רבים הוצבו בפני חברי הפלי"ם במהלך שירותם. ההתמודדות עם הים כשלעצמה מעוררת פחד ואי ביטחון פיזי מתמיד. האדם הקטן בים הגדול נתון לפגעי הטבע בכל רגע נתון – רוחות, סערות, נחשולים וכו'. תחושה זו התגברה על רקע גילם הצעיר של חברי הפלי"ם, על רקע ידיעותיהם הימיות המינימאליות ובמיוחד על רקע כלי השיט הרעועים שנאלצו לבצע את פעילותיהם בהם.³ נוצר מצב של הישרדות מתמדת – האדם צריך להתפלל לנס כדי שיצליח לעבור את היום הנוכחי. לפיכך, השירות בפלי"ם טמן בחובו חוסר וודאות מתמיד. היוצאים אל הים כלל לא היו בטוחים שעוד ישובו ממנו. בשירים מתבטא חוסר ודאות זה בתיאורי העלטה והערפל אשר אפפו את כלל פעילותם של אנשי הפלי"ם.⁴

אלמנט נוסף המתבטא בשירים הוא המרחק. ההפלגות למרחקים, לאירופה, הותירו את חברי הפלי"ם בתחושת ניתוק מן המתרחש בארץ.⁵ במשך רוב זמן פעילותם לא היו מעורים בקרבות המתרחשים בארץ והיו מרוחקים מההוויה הפלמ"חאית. המרחק יצר בדידות גדולה בזמן פעילותם של אנשי הפלי"ם, ופעמים רבות הם היו צריכים לתפקד לבד בשעת קבלת החלטות הכרוכות בסיכון אישי של ממש. המרחק בין חברי הפלוגה בעצמם היווה גם הוא קושי בגיבושם, מפני שהיו מפורזים במקומות שונים לביצוע מגוון הפעילויות השונות, ולא פעלו בצורה מאוחדת להשגת היעדים.

אלמנט הזמן משמעותי גם הוא, היות שבמשך רוב פעילותם היו צריכים, בלית ברירה, להעביר זמן רב במצבי חוסר ודאות – כשחיכו בנמל לאישור יציאה להפלגה או כשהמתינו בנמלי הארץ להגעת אוניות המעפילים, בזמן ההפלגות הממושכות בספינות ובזמן שהייה במחנות המעצר כאשר זמן המאסר לא הוגדר מראש.⁶ לפיכך, ניסו חברי הפלי"ם להעביר את הזמן בפעילויות הווי מזדמנות, כאשר הפעילות המרכזית והנגישה ביותר הייתה הקראת שירים ושירתם.

מעל לכל החששות מפגעי הים הטבעיים ומהקשיים שיצר המרחק, חששו אנשי הפלי"ם מהפעילות של הבריטים. הפחד הגדול ביותר היה שספינות ומטוסים בריטים יתפסו אותם בדרכם או שיחסמו את כניסתם אל נמלי הארץ עם הגיעם. הם חששו שהמסע המפרך שעברו כלל לא ישיג את יעדו, וההצדקה למאבק ודאי נתערעה (במיוחד על רקע הקשיים הפיזיים), כאשר התחושה הייתה שאין שום סיכוי לנצח את המעצמה הימית הבריטית.⁷

אולם, לצד הצגת כלל הקשיים המתוארים לעיל הוצגו בשירים מעין "פתרונות" להתגברות על הקשיים. הכמיהה אל המולדת הרחוקה והגעגועים לנערות, לבית ולחברי הפלוגה היו אלמנטים דומיננטיים בשירים שנכתבו בזמן ההעפלה והמאבק. הצורך להיזכר במוכר, באהוב ובידוע כאשר נמצאו הימאים בסיטואציות בלתי אפשריות פיזית ומנטאלית היה מובן מאליו. הם מצאו סיבה לחיות ולבצע את פעילותם על אף הקשיים, ולהגיע ארצה. הם האמינו כי יש מי שמחכה להם מעבר לאופק, אי שם בחוף מבטחים.⁸

דרך נוספת להתגבר על הקשיים הייתה בראיית פעילותם כשליחות אנושית. כך העניקו את מלוא המשמעות והחשיבות להמשך ביצוע פעילותם ולהמשך המאבק בבריטים כאשר הנסיבות היו כמעט בלתי אפשריות. הם האמינו כי "הם נושאים את עמם עלי שכם".⁹ הם ראו בתפקידם תפקיד הצלת יהודי הגולה

³ "שושנה" קובץ שירים עמ' 5, "רותי" קובץ שירים עמ' 6

⁴ "למפלסי נתיבות" קובץ שירים עמ' 7, "שקיעה נוגה" קובץ שירים עמ' 8, "נאום תשובה לרב חובל איטלקי"

קובץ שירים עמ' 9

⁵ "למרחקים" קובץ שירים עמ' 4

⁶ "שיר הספנים" קובץ שירים עמ' 10

⁷ "נאום תשובה לרב חובל איטלקי" קובץ שירים עמ' 9

⁸ "רותי" קובץ שירים עמ' 6

⁹ "נאום תשובה לרב חובל איטלקי" קובץ שירים עמ' 9

מעולות אירופה הכבושה, ולכן הוא נתפס כהכרח. הם היו את "הגשר ביים"¹⁰ אשר, בעצם, גישר על הפער שבין יהודי אירופה לארץ ישראל, והוביל אותם לארצם הבלעדית למטרת קבלת עצמאות לאומית. מקור הכוח להתנגדות לבריטים היה ברצון לנקום; נקמה בעד סבלם של אחיהם היהודים, אשר גם לאחר כל שעברו אינם מורשים להגיע למולדתם הנשגבת.¹¹

יסוד נוסף המתבטא בשירים הוא השימוש באלכוהול למטרות אסקפיסטיות כדרך התמודדות עם התלאות הרבות. רבים השירים שבהם יש אזכורים למחווה ה"שלוש עשרה" (המתוארת לעיל), שבה הרים כל חבר פלי"ם באשר הוא, ללא קשר למקום הימצאו, כוס משקה "לחיי הספינות שבדרך". הפחד המתמיד מן המוות הוביל לצורך של חברי הפלי"ם לנסות ו"ליהנות מן היום" מבלי לחשוב על המחר. הם שתו לשיכר למען השכחת הפחדים והדחקת הקשיים.¹²

השימוש בתארים המרוממים "רב החובל" / "קפיטן" / "קברניט" היה לצורך הירואיקה והאדרה. איש היס נתפס כאדם אמיץ אשר בז לפחדיו ואשר יודע להתנהל בזמני סכנה ומצוקה תוך הפגנת גבורה, תעוזה ונחישות.¹³ אנשי הפלי"ם העריצו את המיתוס הזה, והוא היה הרוח החיה בזמן פעילותם ("כי את האמיצים אוהב הים"¹⁴).

השימוש במרכיב העתידי היה יסוד מכריע לעידוד רוחם של הלוחמים ושל המעפילים. השימוש בצמד המילים "יום יבוא" היה לכוח עצום בשירי המאבק וההעפלה.¹⁵ הצורך בבריחה אל נפלאות העתיד, כאשר ההווה הוא כה קשה להתמודדות, היה כמעט הכרחי. הסיבה לסבל הרב שחוו הלוחמים הייתה מטרה עתידית נשגבת – העלאת המעפילים לארץ והקמת מדינה יהודית. הפנטזיה על ה"השקט שאחרי הסערה" כאשר יישבו שוב יחדיו כל חברי הפלוגה וישירו שירים סביב למדורה הייתה מתבקשת. היא ביטאה את הצורך להיצמד לאחוות הלוחמים ולסולידריות הקבוצתית לאור הבדידות. האמונה כי המצב הנוכחי הוא זמני תוך תקווה לשינוי וההבנה כי השגת היעדים דורשת את המצב הקשה היוו את מקור כוחם הגדול ביותר של הלוחמים. האידיליה העתידית של קיום מדינה יהודית בארץ ישראל הייתה המטרה הנעלת ביותר אשר אליה חתרו הלוחמים ואשר למענה חרפו את נפשם.

נוסף על כל זאת, ניתן להסיק כי עצם שירת השירים היווה את הגורם הדומיננטי אשר סייע בהתגברות על הקשיים. הלחנים העליזים סייעו בעידוד רוחם של הלוחמים, והיסודות המצוינים לעיל זרו בקרבם תקווה ועוז. השירים הגיעו לכלל הימאים, נלמדו והושרו בכל מקום נידח שבו שהו. הם היו כלי שיצר את תחושות השייכות והביטחון, העניק משמעות לפעילות, עודד את המשך ביצועה והיווה גורם משמעותי ביכולת הלוחמים להתגבר על הקושי הפיזי והמנטאלי ההכרחי בשירות בפלי"ם.

¹⁰ "דרך ביים" קובץ שירים עמ' 11

¹¹ "רשות הדיבור" קובץ שירים עמ' 12

¹² "סורו ממני" קובץ שירים עמ' 13

¹³ "קפיטן" קובץ שירים עמ' 14

¹⁴ "שיר הספנים" קובץ שירים עמ' 10

¹⁵ "יום יבוא אחים נחזרה" קובץ שירים עמ' 15 "נשוטה נשוטה" קובץ שירים עמ' 16

פרק 1 - השוני בין הווי הפלי"ם להווי שאר יחידות הפלמ"ח

משך השירות בפלי"ם ותכניו היו שונים מהנהוג ביתר יחידות הפלמ"ח וה'הגנה'. חבריו גויסו לתקופה של שלוש שנים לפחות, שירתו ברציפות והקדישו את כל זמנם לפעילות ביחידה. יתרונה של שיטה זו היה ביכולת להעלות את רמת האימונים של אנשיה ולעצבה כיחידה צבאית. כך גם הפכה היחידה לכוח הנכון לפעולה בכל עת.

האימון היבשתי והאימון הימי התובעני סייעו בפיתוחו של טיפוס לוחם בפלי"ם שמיזג את תכונות איש הים ולוחם היבשה. היחידה הצטיינה ברצונם של אנשיה להרחיב ולהעמיק את ידיעותיהם העיוניות והמעשיות בעבודות הים. לפיכך, איש הפלי"ם לא היה איש ים ולוחם יבשה בלבד אלא מעין צירוף של איש מקצוע ולוחם. הטיפוס שעוצב ו"הרוח" שהתגבשה בפלי"ם היו בעלת גוון עממי ושונה במקצת מזה של כלל אנשי הפלמ"ח.

הגשמת משטר "העבודה והאימונים" בפלי"ם שהיה נהוג בכל יחידות הפלמ"ח, נבדל בדרך יישומו. בעוד שיחידות הפלמ"ח עבדו לפרנסתן במשקי הקיבוצים שבהם שכנו, חברי הפלי"ם עבדו בעבודות שונות בנמל. היה זה הניסיון הראשון במסגרת הפלמ"ח לקיים יחידה שעובדת בעיר ולא בכפר. חברי היחידה נחשפו לכל גווני האוכלוסייה ששכנה בארץ באותה תקופה. במעגני הנמל הם עבדו לצד ערבים, והיו מעורים בתרבות הנמל הארץ ישראלית דאז. שאר יחידות הפלמ"ח היו בד"כ מנותקות, כאשר את מרבית זמנם העבירו בפעילות בקיבוצים המבודדים, וכך לא היו מעוררות בהוויה הארצישראלית על כל גווניה. גם המאמץ הפיזי שהשקיעו חברי הפלי"ם בעבודות הנמל בשילוב עם האימונים האינטנסיביים היה חריג; משאר יחידות הפלמ"ח נדרשו מאמצים גופניים בדרגת קושי נמוכה יותר.

עוד מראשית קיומו של הפלי"ם הוא נשא בנטל תפעול ותחזוק מפעל ההעפלה (כמפורט לעיל). רבים מהמתנדבים ליחידה הצטרפו לפעילותה משום שרצו לעסוק בנושא ההעפלה. אנשי היחידה ראו בביצוע מפעל ההעפלה לא רק מבצע הכרחי ליישוב או למדיניות הציונית (כשאר יחידות הפלמ"ח) אלא קודם כול שליחות אנושית. הרגשה זו שהייתה נחלת הכלל בפלי"ם קבעה צביון מיוחד ל"רוח" ששררה ביחידה.

התכונות שסיגל לעצמו איש הפלי"ם כתוצאה ממסכת החישול שעבר במהלך האימונים ומה"רוח" הכללית ששררה עקב הכרה במהותה הייחודית של הפעילות עשוהו לבעל יכולת מבצעית מעולה ורבגונית. יכולת זו היא שעמדה לו בעבודת ההעפלה, במבצעי החבלה הימית ובפעולות היבשתיות הרבות שבהן נטל חלק בימי המאבק נגד השלטון הבריטי.

היחס של חברי הפלי"ם אל המעפילים ואל דמות "היהודי הגלותי" היה שונה מהיחס שרווח ביחידות האחרות של הפלמ"ח. ההווי הפלמ"חאי שלל את ההווי היהודית בגולה ואף בז' לה. חברי הפלי"ם לעומת זאת, שחוו את ההווי הגלותית על בשרם תוך ביצוע מפעל ההעפלה, העריצו את המעפילים על נכונותם וראו בהם את ה"הגיבורים האמיתיים" של מבצע ההעפלה ושל המאבק בבריטים.

השוני המרכזי בין הווי הפלי"ם להווי שאר יחידות הפלמ"ח טמון בדרך היווצרותו ובמטרות ששירת. כחלק בלתי נפרד מהפלמ"ח, העקרונות אשר הנחו את פיתוח דמות הלוחם ואת נוהג הפעילות בפלי"ם היו דומים מאוד לאלו אשר היו בפלמ"ח. בכלל יחידות הפלמ"ח הכירו בחשיבות התרבות וההווי כגורמים מלכדים אשר מעניקים תחושת שייכות בקרב חברי הארגון ויוצרים מחויבות כלפי הארגון ופעולותיו. לפיכך, כלל המאפיינים (מסרים, עקרונות וערכים) אשר באים לידי ביטוי בהווי שהתפתח ביחידות הפלמ"ח מכוונים למטרה זו. כלומר, ההווי הפלמ"חאי היה הווי דוקטריני שנועד לשרת מטרות מסוימות

ועל כן אופיו נקבע. בפלי"ם ההווי הייחודי שהתפתח נוצר מתוך המצב ומתוך הפעילות הייחודית שבה עסקו ולא דווקא מתוך הערכים והעקרונות החיצוניים שהנחו את הפלמ"ח ושכיוונו למטרות מסוימות. אופיים הייחודי של השירים ושל המנהגים שהתפתחו בפלי"ם נוצר מתוך הקושי, מתוך הצורך בעידוד הלוחמים ומתוך הצורך בנטיעת התקווה. ההווי בפלי"ם מהווה שיקוף של הסיטואציה המורכבת שאליה נקלעו חבריו. הוא מבטא את ההיבטים השונים הכרוכים בשירות בפלוגה ייחודית זו, אם בתיאור תנאי הים, אם בתיאור מפעל ההעפלה ואם בתיאור ההתמודדות מול הבריטים. ההווי בפלי"ם הוא ריאקציה לנסיבות והד לחוויות הייחודיות והמורכבות שבהן נתקלו חברי הפלי"ם, ותפקידו המרכזי היה הסיוע בהתגברות על הקשיים המרובים הכרוכים בשירות מסוג זה.

מראשית קיומו של ארגון ה'הגנה' נדרשו מפקדיו להקמת כוח ארצי מגויס ועצמאי אשר יבטיח את ההתיישבות היהודית ואשר יגן על היישוב היהודי בארץ ישראל. יחסי השיתוף עם הצבא הבריטי בפעילות המבצעית במלחמת העולם השנייה נתנו מסגרת ארגונית להקמת כוח זה, וב-1941 הוקם הפלמ"ח בחסות הצבא הבריטי למילוי התפקידים הנדרשים. לאחר מלחמת העולם השנייה, כאשר הבריטים הפסיקו את מימון הפעילות של הארגון לצורך פירוקו, אחזקתו של הארגון נתאפשרה ע"י משטר "העבודה והאימונים" כאשר כל לוחם לקח על עצמו את נטל פרנסת הארגון לצד אימוני היחידה.

הקמת המחלקה הימית בפלמ"ח הושפעה משני גורמים – רצון מפקד הפלמ"ח להעביר את כלל יחידות הפלמ"ח הכשרה ימית בסיסית וצורך ה'מוסד לעלייה ב' בכוח אנושי אשר יתחזק את מפעל ההעפלה. לאור צרכי ההעפלה הדוחקים לקראת סיום מלחמת עולם שנייה היה צורך בהרחבת הפעילות הימית בפלמ"ח. לפיכך, הוקם הפל"ים ככוח ימי נפרד ועצמאי אשר יעדו המרכזי היה ביצוע מפעל ההעפלה.

עוד מהקמתו של הפלמ"ח הבינו מפקדיו את חשיבות ההווי כגורם מלכד בקרב חברי הארגון וכגורם הקשור באופן ישיר להצלחה של היחידות בהשגת היעדים הנדרשים. תנאי החיים חסרי הנוחות היו לצורך המרכזי בגיבוש הווי ייחודי בקרב חברי הארגון והשפיעו על אופיו. הווי הפלמ"ח התאפיין בגישה שוויונית, בהסתפקות במועט וברוח חברותא כללית שהייתה נחלת כל חבריו. הנחלת ההיסטוריה, המורשת היהודית וידיעת הארץ היו התכנים המרכזיים בפעילויות ההסברה שעברו חברי הפלמ"ח כחלק מהכשרתם לחימה. ערכים כמו עבודה עברית, הגנה עברית וחיוב העשייה הציונית לצורותיה (העפלה, התיישבות ולחימה) נתפסו כבעלי מעמד עליון. כמו כן, כלל הפעילות המבצעית התבססה על קידוש עיקרון "טוהר הנשק".

ההווי בפל"ים, שהיה חלק בלתי נפרד מארגון הפלמ"ח, היה מושתת על היסודות האידיאולוגיים אשר היו נהוגים בכלל יחידות הפלמ"ח. אולם, התנאים הייחודיים שהיו במהלך השירות בפל"ים וההתמודדות השונות של חברי הארגון בזמן הפעילות הייחודית שבה עסקו הובילו להתפתחות הווי ייחודי. מערך האימונים, תנאי הים הקשים, העבודה בנמל, ביצוע מפעל ההעפלה וההתמודדות מול אוניות הצי הבריטי הם שהובילו להיווצרות הווי ייחודי זה. גורמים אלו יצרו סיטואציה מורכבת שבה קשיי ההתמודדות היו מרובים. ההווי בפל"ים נוצר בראש ובראשונה על מנת לסייע בהתגברות על הקשיים הפיזיים והמנטאליים שגבלו במהלך שירותם. בשירי הים הרבים שנכתבו באותה התקופה מוצגים הקשיים הרבים שבפעילויות הפל"ים השונות, כאשר לצידם יסודות שונים שסייעו בעידוד רוחם של הלוחמים ובנטיעת התקווה בקרבם. בעצם הקראת השירים ושירתם הוענקה משמעות לפעילות הפלוגה, נוצרה תחושת לכידות וביטחון והתפתחו גאוות היחידה ואחוות הלוחמים.

השוני המרכזי בין הווי הפל"ים להווי שאר יחידות הפלמ"ח נוצר עקב הפעילות הייחודית שבה עסקו אנשי הפל"ים. כחלק מהכשרתם המקצועית התנסו בעבודות הים השונות ורכשו תואר של "איש ים". כך נוצר טיפוס ייחודי שהוא מעין צירוף של איש מקצוע ושל לוחם. בנוסף, העיסוק במפעל ההעפלה העניק משמעות חיצונית לפעילות הפלוגה כאשר מרבית חבריה ראו את הפעילות כשליחות אנושית ולא רק כפעילות מבצעית להשגת יעדים מדיניים. תחושה זו קבעה צביון מיוחד ל"רוח" ששררה בכלל הפלוגה. השילוב בין התכונות שסיגל לעצמו איש הפל"ים לאחר מסכת החישול שעבר וה"רוח" הייחודית שהתפתחה על סמך מהות תפקידה של הפלוגה הובילו ליצירת דמות לוחם בעל יכולת מבצעית מעולה ורבגונית.

ההווי הייחודי שהתפתח בפל"ים היה הד לסיטואציות המורכבות שבהן נתקלו חבריו במהלך שירותם. הוא נוצר מתוך התנאים, ולא דווקא מתוך ערכים חיצוניים אשר הנחו את כלל הפעילות בפלמ"ח ואשר ייעודו

למטרות ספציפיות. ההווי בפלי"ם נוצר מתוך הקשיים ומתוך הצורך בעידוד הלוחמים להמשך ביצוע פעילותם ולהשגת היעדים. בשני התחומים המרכזיים בהם עסקה הפלוגה, ביצוע ההעפלה והמאבק נגד הבריטים, רשמו אנשי הפלי"ם דף של מאבק גבורה, של סיכון נפש, של נחישות ושל התמדה ראויים לציון. נפל בחלקם של אנשי הפלי"ם להיקלע לתפקידם בתוך צומת היסטורית רב משמעות לעם היהודי.

ביבליוגרפיה-

- אתר הפלי"ם וההעפלה : <http://www.palyam.org/generalOverview>
- הפלי"ם- פלמ"ח-ים / סמק ינאי
- הפלי"ם : שרת ומוביל במאבק ההעפלה / אליעזר טל
- אתר הפלמ"ח : <http://www.palmach.org.il>
- אנשי העץ על ספינות הברזל / שמשון עדן
- ביוגרפיה של דן בן אמוץ / אמנון דנקנר
- לקט סיפורים מפי אנשי פלי"ם / באדיבות ארכיון מוזיאון הפלמ"ח
- גשר ביים- הפלי"ם בהעפלה / חיים חפר, שמואל ינאי, דרור גרין